

КИВОТ БЕОГРАДСКОГ КУЈУНЦИЈЕ ИЗ 1735 ГОДИНЕ

У збирци металних предмета Музеја Српске православне цркве у Београду налази се и један мали кивот,¹ рађен у Београду пре 220 година.

Из написа угравираног на његовој полеђини види се да је направљен за дарохранилницу у којој се чувају честице за причешћивање болних. Израђен је од сребрног лима и има облик паралелоипеда величине 10,5 X 8 см. На његовом поклопцу приказан је Христос као агнец у путиру, допојасан, наг, са раширеним рукама. Ауреола има као и обично уписан крст. У угловима су четири анђела, односно њихове главе. С једне и друге стране путира су две расцветале биљке. Изнад Христове главе дат је биљни орнамент.

Иконографски Христос је претстављен као жртвовани агнец у путиру. По иконографској обради приказан је јаче личи на западњачке слике, које приказују Христа као извор живота. Обе волуте вероватно претстављају чудотворно дрво (peridexion), које се у средњовековним физиолозима обично описује као Чудотворни грм. Овај западњачки утицај у Београду тог времена је разумљив обзиром на присуство аустријске управе, прилив странаца и долазак већег броја страних, западних занатлија код којих су домаћи учили, или се, пак, на њих угледали. Раније, у старој српској уметности агнец је приказан као Христос дете, које лежи на путиру.

Рељефна обрада на кивоту очевидно је под утицајем барокне уметности.

¹ Кивот (κιβωτός) грчког је порекла. У стручној црквеној терминологији ова је реч имала више значења. У старогрчком означава-ла је сандук, а затим корице у којима су чуване драгоцености. Тим именом названа је и Нојева лађа због своје једноставне конструкције.

На бочним странама кивота искуцано је шест серафима окружених флоралним орнаментима. Предња и задња бочна страна имају по једног, док лева и десна по два серафима.

На поклопцу са рељефом Христа накнадно је угравиран у равну површину ситни биљни орнамент, који потсећа на угравирани орнаменте на златним позадинама српских икона из прве половине осамнаестог века.

Да би се постигла што немирнија површина биљног орнамента он је још избушен сврдлом.

У унутрашњем простору кивота, у његовом левом углу израђена је врло мала кутија за стављање освећених честица. Покрај ње смештена је кашчица за причешћивање. Дршка кашчице тако је удешена да се може преклапати. Њен горњи део је изливен и претставља доста грубу минијатурну слику распећа са Богородицом и св. Јованом. Изнад Христове главе, на крсту је криптограм са ћирилским написом инци. Символика са поклопца понавља се и на распећу, јер крст је приказан као разлистало дрво. Тај мотив очевидно је зависан од латинских узора.

Овај сасуд стилски припада бароку.

На српским бакрорезима тог периода срет се исти мотив, а такође је заступљен и на прекривачима за путире, који су рађени 1750 године за време митрополита Павла Ненадовића.

Запис угравиран у 12 редова гласи:

Исто име добио је и Ковчег завета у Соломоновом храму у коме су биле смештене највеће светиње јеврејског народа (Мојсијеве Таблице, Аронов првосвештенички штап и мана којом се хранио Израиљ у Синајској Пустинји за време четрдесетгодишњег лутања).

† Сѣн кивотъ, идѣже части тѣла Божіа храпатса болна, с(а)г љради цркви Бѣлградскіа новыа вароши, храмъ сѣга пророка Пр(е)т(е)чды и крѣтителя Іоанна рождства. Приложи гдѣрз Аска кѣрчѣа за вѣчнѣи споменъ рабо бжїа монаха Партениа, при гдѣ митрополитъ і архїепископъ Бѣлградскомъ кр Кикентію Іоанновичю, ва лѣто гдѣ ашле декв во Бѣлградѣ

Тома.

На полеђини дрвене кашичице урезан је следећи запис:

Сїя жліца (и) кѣтїа при па(ро)хїи і храмъ с. Јовъ, 1736.

Значај првог записа је у томе што пружа неколико падатака, који се односе на Београд прве половине осамнаестог века, односно на 1735 годину. Други запис из 1736 мада понавља познати детаљ из првог, који се тиче храмовне славе у београдској Новој вароши, он има вредност јер показује да је поменути црква постојала и 1736 године.

Из првог записа се види да је кивот приложио ћурчија Лука београдској цркви Рођења св. Јована Крститеља, која се налазила у градској четврти званој Нова варош. Кивот је израђен за спомен на монаха Партенија месеца децембра 1735 године, а израдио га је кујунџија Тома.

Лица која се спомињу у запису нису непозната. О њима има објављених података. Пре свега Лука ћурчија спомиње се још 1717 године као приложник у дефтеру Београдске митрополије.² Две године доцније, 1719, био је црквени одборник,³ а следеће (1720) постао је, као претставник ћурчиског еснафа, члан (кмет) општинског суда,⁴ што сведочи о његовом угледу међу београдским грађанима тог времена. Његову популарност показује и то, да се за његова брата Михата ћурчију истиче, као поближа ознака, чији је брат, а не наглашава се чији је син.⁵

Неколико година доцније, у јулу 1728, он се поново срета као црквени приложник. Његови дарови митрополиту Мојсију Петровићу, кад се вратио из Беча, где је ишао по народном послу, спадали су међу највеће.⁶ Његово материјално стање и његов положај у београдској православној црквеној општини објашњавају разлоге који су, поред других, допринели да он поручи израду овог кивота.

Тома кујунџија припадао је становницима Доње, посавске, нове вароши.⁷ За довршење унутарње изградње Саборне цркве он је два пут (1733—34 године) давао прилоге.⁸ Кад је кивот радио био је релативно млад, имао је 31 годину. У то време био је ожењен и имао је сина. Жена му се звала Марта, а син Димитрије. С њиме у заједници становали су још и његова свастика, затим слуга, једна удовица и њен син. Отац му се звао Петар, па се по њему презивао Петров.⁹ Вероватно је био прилично имућан и занат му је доносио доста за живот чим је могао да држи и слугу и издржава велику заједницу.

Личност монаха Партенија, у чији спомен ћурчија Лука даде израдити овај кивот, много је теже осветлити. Највећу потешкоћу чини његово калуђерско име, односно недостатак ближег податка уз само име. Монашка имена, због своје неодређености, а пре свега услед отсуства презимена, лако наводе на погрешне закључке. У овом и у сличном случају за доношење претпоставки могу донекле да послуже временска блискост и територијална просторност разних збивања везаних за једно одређено име.

Исте године кад је кујунџија Тома радио поменути кивот у Београду се налазио, као магистер (учитељ), неки ђакон Партеније. У списку издатака, који је водио економ генерал-егзарха београдске митрополије, забележено је да је магистеру Партенију купљен ше-

² Др. Душан Ј. Поповић, *Грађа за историју Београда од 1711—1739 године*, Споменик СКА, Београд 1935, бр. 61, 22.

³ Исто, 31. ⁴ Исто, 36. ⁵ Исто, 23.

⁶ Радослав М. Грујић, *Прилози за истори-*

ју Србије у доба аустријске окупације (1718 до 1739), Београд 1914, Споменик СКА, бр. 52, 100.

⁷ Др. Душан Ј. Поповић, *Нав. дело*, 80.

⁸ Исто, 80 и 81. ⁹ Исто, 68.

Сл. 1 — Кивот (дарохранилница), рад београдског кујунције Томе из 1735 године. — Музеј Српске православне цркве у Београду. Фотографија својина аутора

шир (30 децембра 1735 године) кад је пошао из Београда за Пожаревац, јер није имао капу.¹⁰

Мада се међусобно не слажу чиновници који су заступљени уз име (монах у запису на кивоту, а ђакон у списку издатака), ипак није искључено да је у питању иста личност. Непрецизност титулисања могла је да настане кад њу бележи лице изван свештеничких редова, или због одсуства пажње и непридавања важности тим подацима. (Монах произведен за ђакон зове се јеро-ђакон).

Десет година раније, 1725, у Београд је допутовао постриженик манастира Савине у Боки, ђакон Партеније (Павловић), доцније епископ, али се он ту кратко задржао.¹¹

Пре њега, 1714 године, у Београду се налазио јеромонах Партеније, који је забележен међу београдским свештеницима као приложник приликом сакупљања милостиње.¹²

¹⁰ Грујић М. Радослав, *Српске школе*, Београд 1908, 138.

Извор на који се позива др. Рад. М. Грујић (фрагмент дефтера пожаревачког егзарха Јосифа Стојановића) сада се налази у његовој заоставштини, група VII бр. 603.

¹¹ Д. Р., *Автобиографија Партенија Павловића*, *Српски сион*, 1905, 398.

¹² Др. Душан Ј. Поповић, *нав. дело*, 45

Није вероватно да последња двојица имају неке везе са монахом Партенијем за чији је спомен кован овај кивот.

Што се, пак, тиче цркве, за коју је кивот саграђен, Рођења св. Јована Крститеља, из записа се види да је она припадала београдској Новој вароши. Сем ње, у то време у Београду је постојала још и капела у митрополитском двору, посвећена св. Николи, а тад су сакупљани и прилози за изградњу унутрашњости Саборне цркве.¹⁴ Место и ближи положај цркве Рођења св. Јована Крститеља за сада остају неутврђени.

Кивот се, изгледа, није дуго задржао у Београду. Кад су Турци поново добили Београдски пашалук, 1739, он је вероватно пренет у Карловце са још неким драгоценостима, које су припадале поменутој цркви.¹⁵ После два столећа, 1941, усташе су га однеле у Загреб. Нешто доцније, 1947, враћен је у Београд, где се сад налази.

¹³ Др. Душан Ј. Поповић, *Београд пре 200 година*, Београд 1935, 186.

¹⁴ Београдски становници хришћани писали су 1734 године милостињу „новоправителствујушчују внутрењују Соборнују цркву“ (Душан Ј. Поповић, *Грађа*, 80 и 81).

¹⁵ Међу њима су били један крст из 1736 и једна икона из 1737 године. (*Српски сион*, 1904, 107 и 105).

LA CHASSE DE L'ORFÈVRE TOMA DE BELGRADE, DE 1735

S. DUŠANIĆ

Dans la collection métallique d'objets sacrés du Musée de l'Église Serbe Orthodoxe de Belgrade, se trouve une petite châsse (κιβωτός) en argent dans laquelle sont conservées les hosties pour la communion des malades. Elle est en forme de parallélépipède et mesure 10,5 × 8 cm. Sur son couvercle on voit représentés le Christ et les anges. Du point de vue du travail iconographique, elle ressemble fortement aux

représentations occidentales qui montrent le Christ comme source de vie. Le travail en relief de cette pièce est manifestement fait sous l'influence de l'art baroque catholique romain. Du point de vue du style, il faut voir là une oeuvre modeste du baroque serbe.

Illustration dans le texte:

Fig. 1 — Châsse, ciboire, oeuvre de l'orfèvre belgradois Toma, 1735.